

SÓS ISTVÁN

ÖT SZÁDVÁRI UTASÍTÁS A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL

Az egykori Torna vármegye területén fekvő Szádvár első említése 1268-ból, V. István egyik okleveléből maradt ránk. A XIII. század legvégétől a XIV. század folyamán a vár királyi tulajdonban maradt¹ és feltehetően része volt a tornai ispánság honorjavadalmainak.² 1410 körül a Pelsőczi Bebekek kapják meg Szádvárt adományként, akik a század folyamán jelentős adományok révén a terület legfontosabb birtokosaivá léptek elő. 1470-től a Szapolyai család szerzi meg házasságkötés útján a szendrői, krasznahorkai valamint tornai birtokokkal és várakkal együtt. 1526 után ismét a Bebekéké, immár csellel, sőt a beiktatott jogos birtokosokat kiájtásva 1530-ban adománylevelet is szereznek a várra. Bebek György apjával együtt várainak birtokában és védelmük tudatában, több ízben sarcolja és pusztítja a környéket, de vesztére, ugyanis a császári haderő Schwendi Lázár felső-magyarországi főkapitány vezetésével 1567-ben alig párnapos ostrommal beveszi a várat, így a korábban császári kézre jutott Szendrő után Bebek szádvári birtokát is elvesztette. Ezután a vár az 1567-ben létrehozott Szepesi Kamara kezelésébe került.

A kamarai évek alatt a várostrom okozta sebek kezelése és ezek költségeinek előteremtése volt a legfontosabb feladat, melyet a vár zálogba adásával is megkíséreltek. Az 1588. évi várvizsgálat azonban arról tanúskodik, hogy az újjáépítés igen lassan haladt. 1600-ban Csáky István kérte a vár és a hozzá tartozó uradalom zálogba adását, de csak 1604-ben állították ki számára a zálogbavételt igazoló okiratot.³

A Bocskai szabadságharc miatt egy évet késett a vár birtokbavétele. Csáky a hadiszerecsével együtt Bocskaihoz pártolt, majd új birtokára, Szádvárra sietett, ahol részletes utasításokkal látta el a jószág irányítóit és egy alapos leltárt is felvett az újonnan átvett javakról.

Csáky halálával majd hat évtizedes pereskedés indul meg a birtokokért a Balassák, a Rákócziak és a Csákyak között. Ezekben az években hol a Rákócziakkal rokon Pethe család, hol pedig a Csákyak birtokolják Szádvárt. 1674-ben aztán

---

1 *Détsy Mihály*: Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve 8. (1969) (a továbbiakban: *Détsy*, 1969.) 143. p.

2 *Engel Pál*: Magyarország világi archantológiája 1301–1457. I. köt. Bp., 1996. 209. p.

3 192.492 forintért 12 évre kapta zálogba Csáky a sárosi uradalommal együtt. *Deák Farkas*: Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza. Bp., 1883. 3. p.

az Eszterházyak kezébe kerül, akiknek birtoklása alatt a vár sorsa több környékbeli váréval együtt megpecsételődött. Az 1680-as évek végén a várat feldúlták, az 1700-as évek elején készült összeírások már csak romként beszélnek róla.⁴

A XVII. századi források sokszínűsége lehetővé teszi, hogy a várak életének mind több mozzanatát ismerhessük meg. A használati tárgyakból a lakó- és gazdasági terek elhelyezkedésén, azok korabeli rendeltetésén kívül az ott élt emberek életét szabályozó sajátos feladat és törvényrendszer is megismerhető. Az inventáriumok, fizetési regesztrumok, instrukciók mind értékes adatokkal szolgálnak számunkra e területen.

A várak életét a XVI–XVII. században szigorú szabályok szerint irányították, pontosan meghatározva a vár tisztjeinek jogait, kötelességeit, a beosztottak életét, a birtok és a vár kezelésének szabályait. Ezt a szigorú keretek között zajló életmódot, leginkább a korszakból fennmaradt várnagyi, provizori (udvarbírói), tisztartói utasításokból ismerhetjük meg.⁵ Ezek viszonylag nagy számban maradtak fenn, feldolgozásuk, keletkezési körülményeiknek tisztázása, azonban kevés vár, illetve birtok esetében történt meg.⁶ Az utasítások több tisztségviselőnek szólhattak, de a XVI. századtól kezdve bevett gyakorlat, hogy a szolgálatteljesítők feladatköreit a hatáskörök miatt egymástól jól elkülönítve szabályozták.⁷

A középkortól a XVI. század első pár évtizedéig minden esetben várnagy állt a vár és a hozzá tartozó birtok élén. A kapitányi és az udvarbírói tisztség a XVI. században vált általánossá a kamarai birtokokon, hogy a gazdasági és a katonai hatásköröket elkülönítsék.⁸ Az udvarbíró tisztsége már a XIV. század végétől ismert, már Mohács előtt is előfordul, hogy egy vár élén a kapitány (várnagy) mellett ud-

4 *Détshy*, 1969. 143–150. p.

5 Udvarbírói és főkapitányi utasítások első gyűjteményes megjelentetése a közeljövőben várható az előbbi Kenyeres István, az utóbbi pedig Pálffy Géza kutatásainak köszönhetően.

6 *Sugár István*: Az egri vár gazdasági, adminisztrációs és katonai szervezete. In.: *Agria XXIX–XXX*. 29–30. (1993–1994) 97–101. p.; *Kenyeres István*: Egy nagybirtok igazgatása és gazdálkodása a XVI. században. In.: *Levél-tári Közlemények* 63 (1997) 99–143. p. (a továbbiakban *Kenyeres*, 1997/a.); *Timár György*: Királyi Sziget. Szigetvár várgazdálkodásának iratai 1546–1595. Pécs, 1989.

7 Hatásköri összetűzések miatt szabályozták például a trencsényi, a murányi és a sárosi provizori és kapitányi tiszt feladatait 1557-ben. *Kenyeres*, 1997/a. 118. p.

8 *Kenyeres István*: A trencsényi várbirtok igazgatása és gazdálkodása a XVI. században. In.: *Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században*. Szerk.: Petercsák Tivadar. Eger, 1997. (*Studia Agriensia* 17.) 123–125. p.

varbíró is működik, sőt igen gyakori, hogy két várnagy van, akik közül az egyik egyúttal udvarbíró is.⁹

A vár kapitánya, hagyományosan a vár tulajdonosának jogi képviselője, érdekeinek védelmezője volt, szerepe ugyanakkor a várak hatalmi funkciójának csökkenésével, átértékelődésével meggyengült, sőt elértéktelenedett, helyét a gazdasági központként továbbélő vár tisztartója, vagy udvarbírója veszi át. A XVII. század végére több esetben a kapitány már csak a várbeli katonaság felett rendelkezhetett, a vár tényleges irányítása e két utóbbi tiszt feladata lett. Ezt a folyamatot támasztja alá az is, hogy a várkapitányok, porkolábok egyre inkább jelentéktelen nemesi családokból kerülnek ki.¹⁰

A legrészletesebb, a várbeli életet leginkább szabályozó iratok mindig valamilyen központi hivattalal (kamara, főkapitányság) kapcsolatban álló, vagy ezek irányítása alá vont objektumról maradtak fenn. A Szepesi Kamara megalakulásától kezdve a hozzá tartozott várakról nagy számú utasítás maradt fenn,¹¹ ezek azonban főleg a kamarai tisztviselőknek, így az udvarbíróknak szólnak. Feltételezhető azonban hogy az iratok kiállításánál a kamara — bár léteztek minták is — mindig egy korábbi utasítást vett alapul, melyet személyre, szerepre vagy feladatra szabva bővítettek, vagy szűkítettek. Szádvár esetében sem kizárt, hogy a kamarai kezelés időszakában keletkezett utasításokat alapul vehették a későbbi időszakok iratainak kiállításakor.

Más a helyzet a magánföldesúri utasításoknál. Abban az esetben, ha a vár, vagy birtok kamarai tulajdonból magánkézbe került, a kamarai évek alatt keletkezett utasításokat nem vehették teljes mértékben alapul, mert azokban mindig a tisztviselő, uralkodóhoz, kamarához, katonasághoz fűződő viszonyát szabályozták. Egy magánkézben lévő várban érthető, hogy más adminisztratív kötelezettsége volt egy udvarbíróknak, mint egy kamarában.¹²

A XVI. század végétől egyre több másodvonalbeli végvár kerül ismét magántulajdonba, ezzel csökkentve a kamarai adminisztráció feladatait, de bevételeit is.¹³

---

9 *Kenyeres István*: A végvárak uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a XVI. században. In: megjelenés alatt a Századok 2001. évfolyamában (a továbbiakban: *Kenyeres*, 2001.)

10 *Simon Zoltán*: A füzéri vár a XVI–XVII. században. Miskolc, 2000. (Borsod–Abaúj–Zemplén megye régészeti emlékei. I.) 143. p.

11 Magyar Országos Levéltár, (= MOL) Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma E 136 Diversae Instructiones, E 554 Városi és kamarai iratok, E 148 Neo-regestrata Acta fondjaiban.

12 *Kenyeres*, 2001.

13 *Szűcs Jenő*: A szepesi kamarai levéltár. Bp., 1990. (a továbbiakban: *Szűcs*, 1990.) 81. p.

A végvárak ellátása, a védelem megszervezése óriási összegeket emésztett fel. Ezekről tanúskodnak a különböző kamarai kimutatások.¹⁴

Szádvár 1567-től kamarai kezelés alatt álló végvárnak számított. Szendrő várnak folyamatos kiépítésével azonban lassan elveszítette fontosságát, bár 1582-ben még szerepel a végvárrendszer zsoldjegyzékeiben. Szendrő „árnyékában” katonai feladatai csökkentek, végvári minősége egyre inkább fakulóban volt, katonai hatóköre csak a Bódva-völgyének felső részére, a Kassa, valamint a Torna patak völgyén át Rozsnyóra vezető utak feletti ellenőrzésre korlátozódhatott.

A XVI. század végén még számottevő német katonai csapattest állomásozott itt. Az 1576. évben 120 német és magyar gyalogos volt a várban, lovas egy sem, ezzel szemben 1582-ben a jegyzék már csak 45 gyalogos alabárdost és 15 gyalogos lövészt említ. Ez a csökkenő tendencia, mint a jegyzékekből kitűnik, szinte minden fontosabb környező várhelyet érintett.¹⁵

A korszak legnagyobb pénzügyi problémája a várakban állomásozó katonaság zsoldjának fizetése volt, s nem sokat segített ezen az sem, hogy a kincstár, birtokainak elzálogosításával igyekezett pénzügyi gondjain segíteni. Szádvár őrsége egy 1605-ben keletkezett fizetési összegzés szerint ekkor 41 főt tett ki. Négy tizedes, harmincnégy „közlegény”, egy dobos, egy zászlós és egy pattantyús szolgált a várban.¹⁶ A vár élén ekkor két tisztviselő állt. A kapitány és az udvarbíró kettőse által irányított vár és birtok ebben a korszakban már általánosnak mondható.¹⁷ Feladataik végzését jól körülhatárolt utasítások segítik, melyekben fontos szerepet kap, az esetleges hivatali átfedésekből származó bonyodalmak rendezése.

Egy-egy ilyen utasítás teljesítése, a többi tisztviselővel végzendő közös munka minden bizonnyal nagy felelősséggel járt. Ritka kivétel az, ha egy eseményről, például egy birtokos váltásról, az új állapotok rögzítéseként szolgáló irományok (utasítások, inventárium, fizetési regestum) együtt maradnak ránk.

---

14 Szűcs, 1990. 52–56. p.; *Pálffy Géza*: A magyarországi és délvideki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékai. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. (1995) 114–185. p. (A továbbiakban: *Pálffy*, 1995.)

15 Ez leginkább a közeli Szendrő és Krasznahorka létszámadataiból derül ki. *Pálffy*, 1995. 132–133. p.

16 A közölt utasításokkal egy csomóban: MOL P 72 Csáky család levéltára (a továbbiakban: Csáky cs. lt.) 69. cs. Fasc. 480.

17 *Kenyeres*, 2001.

Szádvár esetében 1605-ből és 1606-ból ismert egy ilyen forrásanyag.¹⁸ Csáky István¹⁹ ebben az évben, újonnan kézhez vett birtokát megerősítendő, saját tisztségviselői gárdát helyezett a várba. Kapitányának, udvarbírájának, tiszttartójának, porkolábjának feladatait, kötelességeit részletesen szabályozó instrukciókat adott ki, amelyekben a várélet korabeli szabályait kimerítően taglalta, ahol kell, a várra, birtokra nézve egyedi feladatokkal bővítette. Csáky azonban még ez évben, 1606-ban elhalálozott Medgyesen, így a család joga a birtok felett bizonytalanná vált.²⁰ Özvegye, Wesselényi Anna négy árvájával és néhai férje hatalmas adósságaival terheltlen kapta meg az új birtokok feletti igazgatás nehéz feladatát. A sárosi és szádvári uradalom felértékelődött a család számára, szükséges volt tehát a tisztségviselők új körülményekhez igazított utasításainak elkészítése, úgy hogy az egy évvel korábban keltezett is érvényben hagyták. Nem tudom pontosan, hogy 1605-ben került-e az udvarbíró mellett kapitány a vár élére, de nem kizárt, hogy a kinevezés már az új viszonyoknak szólt.

Az öt utasításon kívül még 1605-ben elkészült a vár inventárium,²¹ valamint a már említett, a várban szolgálatot teljesítő tisztek, katonák fizetési regesztruma²² is. Jelen pillanatban csak a vár életének irányításában fontos szerepet betöltő hármas (kapitány, udvarbíró, porkoláb) instrukcióit közlöm.

A vár irányítási szervezete nem tér el a XVI. század végére szinte minden nagyobb váruadalomra jellemző felállástól. A gazdasági irányításért felelős udvarbíró és a katonai, végvidéki feladatokat ellátó kapitány mellett a vár őrzéséért még egy porkoláb, azaz várnagy is felelt. Az udvarbíró tevékenységét egy számtartó segítette még, akit ugyan az 1605-ös utasításban nem, de a következőben már megemlítenek. A kapitány–porkoláb–udvarbíró–számtartó négyesről tanúskodik az 1605-re keltezett fizetési jegyzék is.

Szabályozás szempontjából az udvarbíró feladatkörei voltak leginkább körvonala. Az iratokon belül a tevékenységeket tekintve mindig első helyen állt a ka-

18 MOL P 72 Csáky cs. lt. 69. cs. Fasc. 480.

19 Csáky István: Báthory Zsigmond udvarnok (Fogarasz várat és birtokát kapja), a 15 éves háború alatt Basta mellett főkapitány, aki Csáky pénzbeli támogatásaiért cserébe kijárja, hogy a kincstártól, a sárosi és a szádvári uradalmakat zálogba kaphassa. *Détsy*, 1969. 147. p.

20 A birtokokért Rákóczi Zsigmond jelentkezik, aki vállalta, hogy visszafizeti a zálogösszeget az özvegynek, ha az lemond a birtokokról. Az ügylet létre is jött, viszont Rákóczi nem volt hajlandó fizetni, így ennek terhére Báthory Gáborra, az új erdélyi fejedlemre hárította. Többek között Szádvár és Sáros birtokának zálogösszege is része volt annak az alkunak, ami Báthory és Rákóczi között a fejedelmi szék elnyeréséért kötött. *Deák*, 1883. 4. p.

21 MOL P 72 Csáky cs. lt. 69. cs. Fasc. fol. 480. 48–55.

22 Uo. fol. 35–36.

pitánnyal és porkolábbal, illetve más tisztviselőkkel való jó viszony fenntartása. Az elvégzendő feladatok között minden egyes utasításban kitérnek arra, hogy melyek azok a hatáskörök, ahol a cselekvést a többi tisztviselővel való egyeztetésnek kell megelőznie.

Fontos itt megjegyezni, hogy két egymást követő évből származó utasításról van szó, s mivel nem birtokosváltás miatt volt szükség az iratok megújítására, vagy kiadására, a változtatások csupán részleteket érintettek.

Az utolsónak közölt, 5. sz. irat sok szempontból eltér a többi utasítástól, mivel minden bizonnyal egyfajta formulaként keletkezett. A többi iratnál szokásos címzés, a birtok, vagy vár megnevezése, melyre a tisztviselő felesküdt és a keltezés is hiányzik itt, de még a szöveg további részei sem utalnak arra, hogy kifejezetten a szádvári udvarbírónak készült volna a tárgyalta időszakban. A címzése is általános felhasználhatóságára utal. Jóval terjedelmesebb az előző utasításoknál, sokkal részletesebben szabályozza a tisztartó feladatait, s főleg a korabeli uradalmi gazdálkodás jövedelmeinek kezelése és azok adminisztrálásának összetettsége derül ki belőle. Az első két bekezdés láthatóan más kéztől származik, mint az irat többi része, sőt a birtok, itt a vár megnevezése is hiányzik, a helyét azonban kihagyták. Elképzelhető, hogy egy akkor létezett formula volt, amit kiegészítésekkel tettek alkalmassá egy adott birtok szabályozandó feladatainak lefedésére. Ez, véleményem szerint, a tisztartó 1606-os későbbi utasítását egészíthette ki.

Az udvarbíró első feladatai között kellett szerepelnie a vár inventáriumának, az uradalom urbáriumának elkészítése, mert ezek a birtok gazdasági teljesítőképességének felméréséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak. A birtok jövedelmeinek számontartása és annak az utasítást kiadó személy, vagy szerv igényei szerint való kezelése volt a számtartó egyetlen feladata. Ez azonban elég szerteágazó volt. A bordézmák, az állami adók beszedésétől kezdve, a várban és azon kívül szolgálatot teljesítő személyzet ellátásán át a gazdasági épületek karbantartásáig, — az adott területek sajátos tulajdonságait figyelembe véve — ezer és ezerféle feladatot kellett elvégeznie.

Pontokba szedett utasítása sem lehetett mindig teljes körű, ezért az eskü letételekor, de az instrukciók végén is szerepelt általában egy, a felesküdt személyhez, ingó és ingatlan javaihoz való feltétlen hűséget feltételező passzus is, melyben az írásban nem szabályozott teendőket a tisztviselő „józan ítélőképességére” bízták.

A várban állomásoztatott katonaság hadrafoghatóságáért, a közlegények alkalmasságáért és kiképzéséért, a rendbontások elkerüléséért a kapitány felelt, kinek a birtokos testi és vagyoni épségére is ügyelnie kellett az utasítás szerint. A váron belül azonban szinte mindenért a porkoláb (várnagy) felelt. Feladatai közé tartozott, a

kapukon belül élő személyzet, az ott tárolt fegyverek, várbeli épületek „rendelteszerű” használatára való ügyelés és karbantartás.

Ha külön utasításban jelen esetben nem is szabályozták, elszórt utalásokat találhatunk más fontos várbeli személyzet feladatairól, a tisztekhez fűződő hivatali viszonyokról. Az udvarbíró utasításában szereplő számtartó, sáfár, prókátor (uradalmi ügyvéd), konyhamester, béresek, vadászok, halászok tevékenységére kell itt gondolni. A porkoláb és a kapitány utasításaiból a kulcsár, a darabontok feladatairól tájékozódhatunk.

A közölt szövegek bemutatása

Az öt utasítás négy jól elkülöníthető kéztől származik. Ez nagyjából keletkezésük sorrendjéből és egymáshoz való viszonyukon is látható. A két legkorábbi irat egy kézhez köthető. Az irat írásképe szabályos tagoltságot és rendezettséget mutat. A bevezető sorok nagyobb, díszesebb betűtől eltekintve, a szöveg tömött, szabályos sor és szóközt tart, írásmérete minimálisan változik. A betűk abszolút mérete kicsi, enyhén jobbra dőlnek. A bekezdéseket, melyek a lap jobb széle felé zárnak, bal oldalukon meglehetősen nagy szabad helyet hagyva, mindig nagyobb méretű kezdőbetű nyitja.

A szövegek nem központosítottak, az interpunkció hiányát bekezdések, nagyobb szóközök oldják. A kis és nagy kezdőbetűk használata nem következetes, eltekintve a tulajdonnevek írásától. Betű és szóhasználata a 3. és 4. sz. irat nyelvezetétől azonban jóval modernebb, érthetőbb stílusú. A szavak, ragozásokban, kiejtésükben közelebb állnak a mai írott nyelvhez. Mindenképpen valamilyen központi hivatal alkalmazottjának, szép, kiírt írásáról van szó.

„Sz” betű helyett minden esetben „z”-t használ (*zolgáim, hazontalan, lezen*). „V” betű helyett „u”-t alkalmaz (*gonduiselő, tauul letemben*). „ch” betűkapcsolata a mai „cs”-nek felel meg (*chak, tarchon, chigas louak*). Az „eo” betűkapcsolat „ö”, illetve „ő” betűknek felel meg (*keozel, illendeokeppen, keovetkezik*). Ékezetet ritkán használ, főleg „i”, „ö”, „ü” betűk esetében (*gonduisselesere, io ertelemből, epitesehez*). Nem használ „y”-t, helyette „i” betűt (*egi, legien, vigiazasa*). Az elválasztásokat a ma is használt jellel jelölte. Az igeekötők minden esetben elválnak az igtől. A kiejtésben nem jelentkező „h”-betűt gyakran használja, főleg „g”, „c” betűk után (*penigh, bochasson, magha*). A betűk írásmódja a „z”, „e”, és a szóközi „s” írásában eltérnek a maitól.

A két következő (3–4. sz.), jól megfigyelhetően más kéztől származó, később keletkezett irat, írásképeben és paleográfiai jellemzőiben is eltér az első két irattól (1–2. sz.). Írásképük hasonlóan tömött, de nagyobb abszolút betű és erősen változó írásmérettel, összességében nehezen áttekinthető képet mutat. A betűk többsége erősen jobbra dől. A lapot, a bal oldali szegély kivételével, szinte teljesen kitölti az írás. A központozás teljesen hiányzik, a szöveget csak a szövegtestből kiugró, a szöveg betűivel azonos betűméretű bekezdések tagolják. Nem nevezném kiírt írásnak, mivel hasonló szavak írásképe nem mindenütt azonos. Rendkívül sok törlés, javítás, valamint közbeékelés található a szövegben. A 3. sz. irat a lap közepén hat soron, a teljes terjedelmen keresztül sérült.

A szavakat két esetben választották el „=” jellel (*allapa=tiukhoz, mago=kat*). Kétféle szóalakot rövidít az írás, a kegyelmed és nagyságod, illetve ezek ragozott változatait, azonban ezek igen sűrűn fordulnak elő mindkét szövegben. Sok nehezen olvasható rész van a szövegben.

A betűk alkalmazása, egy lényeges elemben eltér az előző két irattól. Két pontos „ÿ”-t használtak az „i”, „y”, „j”, és egy két esetben az „é” betűk helyett. (*nyhanÿ, zegÿn, myvelhogÿ, czÿpo*). Ékezeteket ritkábban használ, kivétel az „ü”, „ö” betűk esetében.

A többi betű használatában és írásmódjában megegyezik az előző típusal.

Az utolsónak közölt írás, az első két irattal mutat rokon vonásokat. Más kéztől való, sőt az első két bekezdésben egy újabb kezdet lehetett elkülöníteni. Nyelvezetében csak annyira tér el a többi irattól, hogy jóval több latin eredetű szót használ. Betűkészletében az első két irathoz hasonlít, bár egyszerre használ „ÿ”, illetve „i” betűket. A bekezdések — azaz az utasítás pontjai — egyedül ennél az iratnál vannak számozva. A betűk alig dőlnek, alapformájuk kerekded, a szókezdő és záró betűknél gyakori a díszítő túlhúzás. Mivel feltételezhetően korabeli formuláról van szó, amit még a felhasználás előtt leírtak, az irat szabályossága, nyugodt ritmusa a keletkezés körülményeiről tanúskodik. Kéznyomás szempontjából mindegyik írás egyenletes stílust mutat.

A közlés módszere

A források átírásakor a következő szabályokat alkalmaztam. A közlés alapelveként a mai helyesírási szabályokat vettem alapul.²³ A mai helyesírási szabályokat alkalmaztam a szövegek központozásának megállapításában, a szövegértés megkönnyítéséért a magánhangzók hosszúsága illetve rövidsége esetében. Eltekintettem a szövegben következtelenül használt kis és nagy kezdőbetűk használatától is. A szinte minden esetben elváló igeekötőket összevontam. A szövegre vonatkozó jegyzetek, a TESZ²⁴ és az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár²⁵ vonatkozó címszavai-ból származnak. Az előfordult latin eredetű szavak közlésekor az eredeti formához ragaszkodtam. A tulajdonneveket, földrajzi neveket, mértékegységek nevét a szövegben átírva, illetve ( ) zárójelben betűhíven is közöltem. Az utasítások csak az utolsónak közölt forrás (5. sz.) esetében lettek pontokra tagolva, a többinél a könnyebb kezelhetőség érdekében szintén pontokra bontottam és ezeket a pontokat [ ]-ben adtam meg. A közbeékel, vagy lapszélre írt, de tartalmilag az irat részét képező szövegeket értelemszerűen beépítettem. Az irattal egykorú áthúzásokat, törléseket lábjegyzetben jelöltem. Az olvashatatlan részleteket (...) jellel, a papír szakadásából, hiányából származó, valamint az itt esetlegesen kikövetkeztethető részleteket [...] jellel jelöltem. Több esetben, hasonló formákban előforduló rövidítéseket a szövegben oldottam fel. Pl.: *kge* – *k[e]g[yelm]e*; *kgd* – *k[e]g[yelme]d*; *kgnek* – *k[e]g[elmed]nek*; *naga* – *nag[ység]a*; *nagnak* – *nag[ység]nak*.

1.

Szadvár, 1605. június 16.

Csáky István utasítása Komjáti Tamás szadvári udvarbírónak

A szadvári (zaaduari) udvarbírósgót adtam a vitézlő Komjáti (Komiathi) Tamásnak ilyen instrucciónval die 16. junii Anno 1605.

23 Vö.: *Bak Borbála*: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. In: *Fons*, 6. (2000) 1. sz. 91–137. p.

24 *A Magyar Nyelv Történeti–Etimológiai Szótára I–III. köt.* Szerk.: Benkő Loránd. Bp., 1967–1976. (a továbbiakban: TESZ).

25 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. I–V., VIII. köt.* Szerk.: Szabó T. Attila. Bp.–Bukarest, 1975–1996. (A továbbiakban: EMSzT).

[1.] A várat és várhoz tartozó jószágokat, mindenféle szokott jövedelmével, hasznaival, majorságával, dézsmáival, kilencedével kezében gondviselésére bízom, úgy hogy mindazokról számadást kívánok tőle esztendő elteltén. Most pedig, minthogy a ház, mindeneből megpusztulván jutott kezemhez, magam is, ami nemű hasznokat, majorságokat szerezhetek, azon leszek, megszerzzem, maga is gondviselésével forgódásával legyen azon, valamivel építheti a házat, építse.

[2.] A várnak gondviselését, építését, jövedelmeknek beszolgáltatását úgy bízom rá, hogy azokban fogyatkozás ne legyen. Amit a jószágban való emberekkel építhet a sok romlásokban építsen egyszer is, másszor is, amíg Isten módot ad abban magam is hozzá érkezem az építéséhez. A csatorna kutakat,²⁶ mind belsőt, külsőt, ha mi bontakozásuk vagyon, megépítse, vízzel mindenkor teli tartsa, mindeniket jó gondviseléssel tisztán, amikor a csigához²⁷ való lovak érkeznek, mindenkor vizet hordasson, és a kutakat megtöltse.

[3.] Amikor pedig a vízhordás nem szükség, a csigán mindenkor fát vonasson, kit ide be a belső várba, lakat alá rakasson, hogy amikor szükség leszen, legyen kézen fája.

[4.] A csigás lovakat²⁸ ne hagyja megfogyatkozni, hanem jól tartassa, mellettük oly embert tartson, hiában a lovak se álljanak, a velük való ember se mülassa hiában idejét. A száraz molnot²⁹ mindjárt megépítse, hogy örölhessenek rajta, ha itt mestert nem találna hozzá, nekem értésemre adja, hogy magam is gondot viselhessek rá.

[5.] Aki kapitány leszen, annak instructiója leszen itt való dolgokról, mihez tartsa magát, porkolábnak is, az ő tiszte szerint azonképpen, de ebben úgy cselekedjék, hogy a várnak gondviselésére, oltalmazására, vigyázásra neki is nagy gondja legyen, kötelessége szerint is azokban a dolgokban kapitánnyal, porkolábbal egyetértsen, úgy hogy az egymással való jó értelemből ittlétemben jót lássak, távollétemben kedves dolgot halljak.

[6.] Amint sok időtől fogva a jószág változásokban volt, a jószágot inventáltatom, az urbáriumokat, mostanit és ennek előtte valókat conferálván megigazítom, és aszerint, amint kezébe adom, minden jövedelmeknek beszolgáltatását jó móddal³⁰ kívánom.

---

26 *Csatorna kút – ciszterna.* TESz 1. köt. 486. p.

27 A vár északkeleti oldalán működött felvonószerkezet neve.

28 A felvonót működtető lovak.

29 *Molnot – malmot* (az ismert inventáriumokban nem szerepl).

30 *Jó móddal – lelkiismeretesen.* TESz 2. köt. 939. p.

[7.] Ami nemű szőlők vannak én számomra, minthogy itt a borból várhatnánk a jövedelemnek öregbülését, azokat jó időben jól műveltesse, idejét el ne múlassa, amint szokás volt a szőlőket műveltetni, úgy műveltesse, de ahhoz oly jó gondviselő legyen, maga után valami műve el ne múlják, de kívántatik, ő maga hozzá serkentse, dolgát el ne múlassa, aki a szőlőket műveltetni.

[8.] A dézsmáknak, kilencedeknek beszédésére, mikor annak ideje, szorgalmatos gondja legyen, ahová maga elérkezik, maga hozzálásson, és nekem is értelemre adja idejében, ahová nem érkezik, oly bizonyos meg hit³¹ embereket rendelék magam is mind a bevételére, elkészítésére és a várban szállítására, hogy kár nélkül legyen betakarításuk.

[9.] A bor kocsmálásban a jószág között tartassék a régi rendtartás, itt a várban pedig continui a bor kocsmá meg ne szűnjék, hanem bort árultasson illendő áron, kihez bizonyos ember legyen. A kocsmálásban vétek ne essék, minden borseprűk³² magam számára legyenek. Ha hasznosabbnak látja megégettetni és borul eladni,³³ jó, ha pedig csak seprűről kel eladni, az ő k[e]g[ye]lme jó ítélete. A várban mészároltasson is mindenkor, kiből azon legyen, nyeresége lehessen, de ha igen sok nyeresége nem lehetne is, csak az itt való szolgálak találhassanak pénzeken húst, és ne³⁴ panaszkodjanak felőle, elég nyereség leszen.

[11.] Ahol mi molnok vannak, ha azoknak mi fogyatkozásuk megépítesse, mert a malom nem leszen haszontalan, csak hozzá való látást, gondviselést kíván. Gyakran azért maga meglássa a molnokot, épületük meglegyen, oly embereket is tartson benne, kik hívek legyenek, ne csak magoknak vonjanak, hanem én is lássam a hasznát, mert gondviseletlenül hitvány épülettel lévén káros, az őrlő is elszokik róla és a malom haszontalan.

[12.] Majorságra való marhákat amint ide szerzék, juhokat, fejős marhákat és egyéb majorságra marhákat is, azoknak jó helyük és jó hozzávaló gondviselő emberük legyen, ne csak a neve legyen a majorság marháknak, hanem hasznát is lássam.

[13.] Tyúknak, lúdnak, pávának és afféle majorságoknak³⁵ is magvát kell fogni, kire mindjárt gondviselés legyen, ahhoz jó gondviselő major asszony legyen, hogy amikor kívántatik, ne fussanak mindjárt a falukra, hanem itt a majorban találják meg, sőt nem csak itt való szükségemre, de amikor urunk udvarában leszek is itt közel, segítse asztalomat afféle majorságokból.

31 *Meg hit* – esküt tett. TESz 2. köt. 120. p.

32 *Borseprűk* – bor, vagy must alja, rossz minőségű bor. EMSzT 1. köt. 1031. p.

33 *Megégettetni és borul eladni* – égetett szeszként eladni. EMSzT 2. köt. 578. p.

34 Utána egykorú törlés: *fogyatkoz.*

35 *Majorságoknak* – baromfinak, szárnyasnak. TESz 2. köt. 822. p.

[14.] Az asztaltartás³⁶ a gondviselésben, mindenkor nagy és fő dolog, mostani fogyatkozás állapotban. Annál több gondviselést kíván itt létemben, de arra nem csak akkor kell gondot viselni, mikor itt vagyok, hanem távollétemben is mindenkor kell arról gondolkodni, és egyszer is, másszor is amit megszerezhet kezén lenne. Annak okáért kívántatik bizonyos vadászokat, halászokat szerezzen minden helyekben, kik egyéb szolgálatból szabadosok legyenek, de abban az órá bizott dologban szorgalmatosan eljárjanak, amikor eleven halakat hoznak, azt jó helyre, haltartóban³⁷ szerezvén, mikor kelletik, könnyű megtalálni. A halászoknak hálókat szerezhet, a vadászoknak illendőkép pen port, ólmot adhat, hogy szorgalmatosan eljárhassanak dolgukban. Noha pedig mikor én itt leszek, konyha mesterem, sáfárom leszen, de maga is a konyhához hozzálasson,³⁸ hogy azoknak, amiből látna dolgukat gondviseletlenül tékozlásra menni, megszólítsa,³⁹ és amivel az én rendelésem szerint a szükségét beérik, csak annyit költsenek. Valamikor pedig itt leszek, minden velem valóknak, abrakosimnak,⁴⁰ nevük és rendtartásuk írva leszen, regestum szerint azoknak meg adnám az ő rendelésüket, azonkívül senkinek semmit ne adjon.

[15.] Az én itt létemben, vendégekre ha mit kell költeni, magamtól értsen, távollétemben pedig úgy cselekedjék magától. Haszontalan költségtől oltalmazzon, e mostani állapotot előtte viselvén, ahhoz rendelje magát, mert az idő nem követi a mi akaratumkat. Ha oly vendég találkoznék, kinek gazdálkodni kell,⁴¹ azt megírja számadásában.

[16.] Akinék én mit adok itthon létemben, cédulát adok róla, távollétemben levelet írok, aszerint, kinek mit írok, meg adja, leveleimet, céduláimat menedékről⁴² megtartván, de azonkívül senkinek ne adjon semmit.

[17.] A várban való mértékek legyenek a kassai (cassai) igaz köből (kobeol) és véka (veká),⁴³ mind bemérésben, kiadásban, a malomvámon kívüül, kit a malombéli vékával mérjenek be, de annak is kimenetele kassai köbőlhöz rendeltessék. A bor-

36 *Asztaltartás – meghatározott személyek élelmezése.* EMSzT 1. köt. 479. p.

37 *Haltartóban – halak elrekesztésére szolgáló eszköz.* EMSzT 4. köt. 1004. p.

38 *Hozzálasson – felügyelje, vigyázza.* EMSzT 1. köt. 344. p.

39 *Megszólítsa – megfedje, megbüntesse.* EMSzT 8. köt. 1121–1122. p.

40 *Abrakosimnak – béreseimnek.* EMSzT 1. köt. 60. p.

41 *Kinek gazdálkodnia kell – akit el kell látnia.* EMSzT 4. köt. 553. p.

42 *Menedékről – nyugtáról, elismervényről.* TESz 2. köt. 888. p.

43 Kassai köből és véka: a szepesi kamara által szorgalmazott száraz úrmértékek. 1 kassai köből = 4 kassai véka ~ 77,6 liter. *Bogdán István: Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* Bp. 1991. (a továbbiakban: *Bogdán*, 1991.) 226. p., 364. p.

mértékben a budai pint (pinth), icce (icze), meszely (mezzel)⁴⁴ járjon igazán, mind bevételben, kiadásban.

[18.] Ittvaló minden rendbéli szolgálaim fizetésének regestuma nála leszen, azoknak fizetését idejében adja meg, azokon kívül szolgát én hírem nélkül ne többítsen.

[19.] A szomszédságban való urakkal, nemesekkel oly szomszédságban éljen, én kárommal senkinek ne kedveskedjék, de amellett senkit igazságában meg ne háborítson, haszontalan pereket ez jószágra ne indítson, kiből csak fáradtság, költség és kár következik, ha kinek valami dolga, pöre találkozik, ez jószágban mindeneket törvénnyel úgy bocsásson el, annak utána jobbágyomnak háborgatása, tartogatása ne legyen érette. Ha pedig valahonnét valami oly pör találkoznék, kit ismerni végre károsnak lenne, ha maga jó alkuvás szerint le nem szállíthat, nekem idején értésemre adja, hogy magam is gondot viselvén rá, kártól magunkat oltalmazzuk. Emellé pedig jámbor meg hit igaz embert tartson, procatort, kinek maga mellet vigyázása leszen a pöröknek gondviselésére.

[20.] A jószágnak határirra oly gondja legyen, tilalmasokat, mind erdőt, mezőt, ahol illik, oly tilalmasban tartson, senki a tilalmasokat ne élje, a határban pedig se sokat, se keveset élni senkinek ne hagyjon. Hanem akitől törvénnyel kell oltalmazni, úgy oltalmazza, akitől más úton, abban is fogyatkozás ne legyen, és csak egy hold földemet is, se magamét, se jobbágyomét idegen kéznél lenni ne engedje, ha ki oly földet élne is, kit sem magam számára, sem jobbágyom nem élnének is, de a kilencedet róla megvegye.

[21.] Amikor az ország szerint adót rendelnek urunk, őfelsége számára avagy egyéb tereh viselését, annak beszolgáltatására minden helyeken bírákat, polgárokat ráerőltessen, idején bevigyék és beszolgáltassák, a szegény népet érte meg ne dúlják. Ha pedig a bíró maga gondviseletlenségével elhallgatna, be nem vinne, az jószágot megdúlnák, a bírságot ne a jószágban a bíró fizessé.

[22.] A szegény népnek lovait igen oltalmazza, senki szegény ember lován ne járjon dolgára, ha magának valahová való útja leszen is, ne szegény ember lován, hanem maga lován járjon, a jószágával ne terhelődjék.

[23.] A várnak tisztán való tartására gondja legyen, a házak tisztán álljanak a belső várban, hanem akiben maga a kapitány és porkoláb laknak, azok pedig illendő házak legyenek, mert amely jobb házak vannak, azt kívánom magam számára mindenkor üresen és tisztán álljanak, semmiféle illetlen emberek itt fenn ne lakjanak.

---

44 Budai pint, icce: a XVI. században országos mértékké tett híg ürmérték. 1 budai pint = 2 budai icce ~ 1,6 ill. a XVII. századtól 1,8 liter. Mészely: Főleg a kocsmáltatásban használt ürmérték. 1 budai meszely = 1/2 budai icce ~ 0,41 , a XVII. századtól 0,45 liter. *Bogdán*, 1991. 192. p., 246. p.

[24.] A mostani idő, miben légyen gyakran a hadak miatt a szegény nép, mind magam jószágából, mind a szomszédságból várakban takarodik,⁴⁵ abban a kapitánynak is tanúsága leszen, senkit én hírem nélkül be ne fogadjanak. A szegény népben is csak annyit bocsássanak be, ki illendő, véletlenül valami oly dolog ne találkozzék, kiből károm következék.

[25.] Mindezeket azért akarom, hogy értse, noha én megnyugodtam, abban magától is azt követi, ami az én hasznom, maga becsületjéért is, de hogy az én akaratomat értse, magát ahhoz rendelje, azt kívánom, ha mit ezek felett magától gondviselésével véghezviszen a legkedvesebb, de hogy ezekben fogatkozás ne legyen, megkívánom.

MOL P 72 Csáky cs. lt. 69. cs. Fasc. 480. fol. 32–34.

2.

1605. június 16.

Csáky István utasítása Budai Gergely szádvári porkolábnak

A szádvári (zadvari) porkolábnak Budai Gergelynek adtam ez instructiót 16 junii 1605.

[1.] A várban való vigyázásra legelőször is nagy és fő gondja legyen mind éjjel-nappal, a kapitánynak is arról tanúsága leszen. A kapuban veszteg legyen mindenkor, semmi időben magától sehova ki ne menjen, ha valami elmúlhatatlan dolgáért ki kellene menni, a kapitánynak hírré tegye és akkor mind kapitány, mind udvarbíró itt benn legyenek.

[2.] A drabantok azonképpen mindenkor benn legyenek, se kapitány, se udvarbíró, se maga egyszer három drabantnál többet ki ne bocsássanak semmi dologra, azokat is úgy bocsássák, hogy jelre okvetlen bejöjjenek.

[3.] Az öreg kaput le ne bo[csássák] semmi időben, hanem mikor valami szekernek kell bejönni, mikor pedig a kaput lebocsátják, félésen legyenek a kapu lebocsátáson. Este mikor a kaput felvonzzák, a kulcsokat a kapitánynak felvigye. Reggel, mikor le akarnák bocsátani, akkor vegye alá⁴⁶ a kapitánytól, és akkor a várban kik lesznek, mindenik a kapukra menjenek.

---

⁴⁵ *Takarodik – megy, vonul.* TESz 3. köt. 824. p.

⁴⁶ *Alá – át.* EMSzT 1. köt. 193. p.

[4.] Semminemű okért éjjel kaput ne bocsáttasson, ha tőlem vagy mástól levéllel érkeznének is kapuvonás után, a levelet vegyék be valami kötélén, de a kaput le ne bocsáttassa.

[5.] A fegyverházban⁴⁷ és azon kívül lévő lövő szerszámokra szorgalmas gondja és vigyázása legyen, sehova semmiféle szerszámot a fegyverházban valót, se kívül valót ne adjon. Amint most vagon a fegyverház, mindenek írva nála lesznek, azokra oly gondviselése legyen, hogy tőle mindenekről számadást kívánok.

[6.] A lövő szerszámokkal való bánás igen kívántatik. Vagon pattantyús, semminemű időt hiába ne mulattasson, a szerszámokat tisztogattassa. Amelyeknek mi bontakozása, megcsináltassa, amire valami kevés költségnek kell menni, az udvarbíró meg találja felőle, és a szerszámok dolgában kapitánnyal, udvarbíróval egyetértvén úgy viseljék gondját, mindenkor épen és tisztán legyenek. Amikor a pattantyús mellé kívántatik, három vagy négy drabantot állasson segítségül.

[7.] A csatorna kutakra igen nagy vigyázása, gondviselése legyen, valamikor a vizet szaporíthatják, mindenkor szaporítsák, az ajtóin mindenkor lakatokat tartson, és sehova annak a vizét hordani ne engedje, hanem csak oly időben, mikor egyéb nem lehet benne.

[8.] A várban, minthogy sok apró házak vannak, kikben mindenkor tüzelnek, félő gyulladástól, minden nap megkerülje, tüzelő helyeket meglátogassa, kémények tiszták legyenek úgy, hogy tűz miatt kár ne legyen. Ha ki pedig gondviseletlenül akarná tartani vakmerőséggel tüzelő helyét, a kapitánynak értésére adja, és el ne szenvedjék senkinek.

[9.] A drabantok kö[zött va]lló igénytelenségre vigyázása legyen, egymás között ne igényte(...)enjek, ha mit látna csendességgel kiszállítsa, és mindenkoron kötelességéről, hitéről, kivel köteles megemlékezőn, azt kövesse és viselje előtte, ami az én jómra való dolog, ő magának becsületet én tőlem is, egyebektől is azzal szerez.

MOL P 72 Csáky cs. lt. 69. cs. Fasc. 480. fol. 37.

---

47 *Fegyverház – ceig- v. cejtház, fegyverraktár.* EMSZT 3. köt. 766. p.

3.

Szádvár, 1606. március 14.

Utasítás a szádvári udvarbírónak⁴⁸

[1.] A szegény meghalt urunk által adatott instructiót én mostan is nem változtatom semmiben, hanem minden részben helyen hagyván k[e]g[yelme]d azt kövesse és megolvastván gyakran talál mindenkor k[e]g[yelme]d oly dolgokat, kik k[e]g[yelme]d[e]t a szorgalmatosságra, jó gondviselésre és minden dolgoknak jómóddal való⁴⁹ viselésére indíthatják. Kiket ha k[e]g[yelme]d követ, és az időnek állapota szerint véghez is viszen, k[e]g[yelme]d asszonyomnak ő nag[yságána]k⁵⁰ hasznót szerez, magána[k p]edig mindenektől becsületet veszen [...]. Mely becsületért minden ember[...]-nek fáradniuk kell, és maguk hasznára [...] hátra maradásának is követniük kell. [...] ⁵¹ kit tudom, k[e]g[yelme]d maga jó indulatjában is, minden tehetségével meg igyekezzék cselekedni, de az egynéhány szóval én is akarom k[e]g[yelme]d[et] (...), ⁵² tisztiben való szorgalmatos eljárásra. A szegény urunktól adatott instructióhoz ez mostani állapotjukhoz képp (...), hogy ez egynéhány dologról, kiket ide alá meg írta, tanúsága legyen k[e]g[yelmedne]k.

[2.] Mivelhogy az asztaltartás ehelyben ennek előtte nem volt, hanem mostan újonnan rendeltük, arra k[e]g[yelmedne]k legyen oly gondja, hogy k[e]g[yelme]tekn[e]k, akiknek asztalok vagyon, ⁵³ legyen elegendő és jó móddal. Az abrakos cipót, ⁵⁴ k[e]g[yelme]d sütesse úgy, hogy mindenkor legyen egy módon, és úgy, hogy megérjék vele, de hogy felettebb nagyokon süssék, tékozlás lészen, hanem k[e]g[yelme]d, mind maga számtartója meglássa. Legyen, ami csak érjék meg neki, azonkívül ne tékozlódjék, hogy pedig a cipó egyaránt süttessék, az k[e]g[yelme]d számadására is igen kívántatik és szükséges. Akiknek itt cipójuknak kell járni, nevüket megírtam. Ezeken kívül, senkit k[e]g[yelme]d ne rendelje, asszonyom ő nag[yság]a híre nélkül, hogyha találkoznék valami oly nagy szükséges dologért adni valakinek egynéhány napig. Valamikor legelső levele megyen k[e]g[yelmedne]k asszonyomhoz, ő magához, abban k[e]g[yelme]d értésére adja ő nag[yságá-

48 A megbízó és az udvarbíró személye ismeretlen.

49 Utána cgykorú törlés: *viselését*.

50 Az utasításban megjelölt személyek Csáky István özvegye és árvái, Wesselényi Anna és gycrmekei voltak.

51 Utána cgykorú törlés: *akik*.

52 Talán: indítani.

53 *Asztaluk vagyon – (élelem) ellátást kap.* EMSZT 1. köt. 475. p.

54 *Abrakos cipó – szolgálasmélyzetnek járó kenyéradag.* EMSZT 1. köt. 60. p.

na]k és ha ő na[gysá]ga (...) méltónak lenni megérti k[e]g[yelme]d ő nag[ység]a le-
velétől, és *ahhoz tartsa magát k[e]g[yelme]d.*⁵⁵

[3.] A fogyatkozást, időnek alkalmatlanságát és itt való pusztá állapotot jól lát-
juk, de engednünk kell az időnek és az állapotnak és hogy minden dolgok úgy [...] me-
hetnek elő az mint kívántatnék,⁵⁶ akarnu[...]. Ezekben immár az kívántatik,
hogy a mi [hely]és véghez mehet az némelyik, ha sok nem [...] akármely dologban
is, de a keveset sem kell k[e]g[yelmedne]k elhallgatni, és akármely kicsiny dolgok-
ban is szorgalmatoskodni kell k[e]g[yelmedne]k, hogy ez mostani pusztá állapotot
építse mindennel. Ha a jövedelem nem nagy, az k[e]g[yelme]d jó gondviselése és
dicsérete az, minél éppen ilyet akármely kicsiny hasznot is k[e]g[yelme]d hátra ne
hagyjon. Noha a szegény uramtól adatott instructióban is meg vagyon, az urbarium
szerint mindeneket időben felszedjen k[e]g[yelme]d, mindazáltal én is akarom azt
értse, k[e]g[yelme]d azokban hátra ne maradjon.

[4.] A bírságok dolgát is azonképpen érteni akarom, és ha mi afféle bírságok es-
nek jó engedelemmel, képes szerint lenni jó ítélettel. De a bírságokat bűnnek bűn-
tetéséiért rendelték és erősségért, azért nem kell csak minden bírságot engedelem-
mel hagyni, hanem aki mit érdemel, és állapotát látván a dolgot jó ítélettel, kapi-
tány urammal megítélvén engedni és venni is kell.

[5.] A szőlőknek műveltetését mostan elrendeljük, mind vincelléreknek állapo-
tát, a homlításra,⁵⁷ válogatni hordást, mely rendelés jó, de k[e]g[yelme]d azt keve-
set is maga igyekezetével és a vincelléreknek szorgalmaztatásával, hozzá látással,
fenyítéssel, mert ha nem úgy megyen a dolog véghez,⁵⁸ *amint végeznek,*⁵⁹ hiába a
jó rendelés cselekedet nélkül.

[6.] Az időt im az Úristen elibe hozza, hogy a juhoknak hasznok leszen.
K[e]g[yelme]d azoknak hasznát, sajtját, vaját, túróját jól csináltassa, hozzá lás-
son és látasson k[e]g[yelme]d. Amit sajtjában el kell a drabantoknak fizetésekben,
avagy egyebüvé adni, az k[e]g[yelme]d jó ítélete [szeri]nt meg akar k[e]g[yelme]d
hagyni, mind nyári, őszi[...]iában azt tisztán, jó helyen tartassa k[e]g[yelme]d,⁶⁰
[...]mit adjon pedig k[e]g[yelme]d el, hogy a vár gy[alá]zatra ismét afféle marhák
nélkül pusztán [ne] maradjon, hanem úgy kelljen. Az ő (...) érjen, *a majorság bárá-
nyokban semennyit k[e]g[yelme]d el ne adasson, hanem meghagyja őket. Az asz-*

55 Utólagos beszűrés.

56 Utána egykorú törlés: *és*.

57 *Homlításra – szőlő bujtatás, ti. dugványozás.* TESz 2. köt. 138. p.

58 Utána egykorú törlés: *amint*.

59 E két szó utólag betoldva, helyette kihúzva: *minden*.

60 Utána egykorú törlés: *az*.

*talra a dézsmából költsön k[e]g[yelme]d kérés szerint.*⁶¹ Ha mi néhány tehenet k[e]g[yelme]d szerez, kinek az árát elrendelnék, honnan legyen, annak, ami vaja túrója leszen, jól és szépen csináltassa k[e]g[yelme]d, és azokat megtartsa télre, ami ide fel naponként kell azonkívül.

[7.] Amit mikor a föld megterem, mind munka után, mind pedig magától, nyárban gondolkodjék k[e]g[yelme]d a télre való takarásról, és aminek idei egy napról másra halasztván, el ne múlassa k[e]g[yelme]d. Mindenféle aszú gyümölcs igen jó, sőt még csak a vadkörtét is, az ő idejében megaszalván⁶² *mindenféle gyümölcsnek itt*⁶³ e környékben helye vagyon, amikor termése minthogy nem mindenkor egyaránt terem. Az aszalására oly gondja legyen k[e]g[yelme]dnek, az mentül többet aszaltathat, azon legyen, kivel k[e]g[yelme]d maga is dicsekedhetik és⁶⁴ gyönyörködhetik is: a dió és mogyoró sem hátrahagyandó. Annak is fái látom kiket beszegezvén a várban sokáig gondviseléssel el is állanak jó helyekben lévén.

[8.] Az (...) egy értelem kedves Istennek is, az emberek előtt becsületes asszonyunknak ő nag[yságána]k mostani állapota is kívánja, azt minden helyekben az ő magához tartozó emberek egy értelemben és nehézségben viseljék magokat, hogy ő nag[yságána]k bántása, búsulása és mostani keserves állapotában ne öregbedjék.⁶⁵ Valaminemű dolgok azért vannak és lesznek kapitány urammal mindenikben, ami az asszonyom [ő] nag[yságána]k és gyermekei javát nézi, egyet ő [...] minden tehetségével keresse azt k[e]g[yelme]dtek. [Ka]pitány uram itt bent való vigyázás, gondv[iselé]st az ő k[e]g[yelme]d tiszte szerint viselvén, k[e]g[yelme]d [...]eső dolgokhoz lászon. Szőlőket, mezőket, és amely mezei dolgok azokban szorgalmatoskodjék.

[9.] Mindezek felett mivelhogy k[e]g[yelme]d az szádvári udvarbíró és a számadás k[e]g[yelme]d dolga, a gondviselésben én két fő dolgot láttam és javallom. Egyet, ha mi dolgot egy nap elvégezhet, *a gondviselő*⁶⁶ másnapra ne halassza, másikat, hogy ne csak számtartóra kulcsárra, bíróra, esküdt emberre bízva dolgát, hanem maga is mindeneket meglásson szemével, és kezével is ugyan megtapogasson, úgy leszen csálhatatlanul a dolog. Gabonás helyeket, lisztes házat, pincét, sütőházat gyakran maga is meglásson és ugyan megvizsgáljon k[e]g[yelme]d. Adjon

61 A kurzivált szövegrész utólagos betoldás.

62 Utána egykorú törlés: *kinek*.

63 Egykorú toldás.

64 Utána egykorú törlés: *akik látják*.

65 Sor feletti beszúrás, alatta egykorú törlés, olvashatatlan.

66 Egykorú betoldás.

Isten k[e]g[yelmedne]k mindenekben jó előmenetelt, erőt, egészséget dolgainak véghezvitelére. In Zadvara, 14 marty 1606.

MOL P 72 Csáky cs. lt. 69. cs. Fasc. 480. fol. 38–39.

4.

Szádvár, 1606. március 16.

Bejky István szádvári kapitánynak kiadatott utasítás

[1.] Asszonyunk ő nag[yság]ja megtekintvén *az vitézlő*⁶⁷ Bejky (Beyky) István uramnak régtől fogva való jámbor hitű és szorgalmatos szolgálatát, amint a meghalt urunknak szolgált minden dolgaiban, és szerencsének változásában elhívén ő k[e]g[yelm]e felől, hogy ennek utána is ő nag[yság]ának és az ő nag[yság]a gyermekeinek azon hűséggel szolgál.⁶⁸ Adta *nag[yság]a*,⁶⁹ én általam ő k[e]g[yelmedne]k⁷⁰ a szádvári (zadvary) kapitányságot kit ő keg[yelm]e kezébe adtam 1. feb[ruar]ii, 1606, mely tisztben *kívántatik*,⁷¹ hogy ő k[e]g[yelm]e e megírt articulussokhoz tartsa magát.

[2.] Mindenekelőtt mindenkor *szeme előtt*⁷² viselje ő k[e]g[yelm]e kötelességét, kivel asszonyomnak, ő nag[yság]ának és gyermekeinek köteles, ahhoz képp éjjeli, nappali szorgalmatos vigyázásával, gondviselésével, ehelyben vigyázzon és egyebeknek is mindeneknek maga cselekedetével legyen jó példa, hogy látván az ő k[e]g[yelm]e szorgalmatosságát, mindenek aszerint kövessék, minthogy e helynek állapota a vigyázást mindenkor megkívánja. Ha ki pedig nem akarná azt követni jó akarattal (...), méltósággal követtesse,⁷³ mert itt azért fizetnek mindennek.

[3.] A várból ő k[e]g[yelm]e sehova oly helyre ne menjen, hogy aznap meg ne jönné. Akkor pedig mind udvarbíró, számtartó, porkoláb itt bent legyenek, ha valami oly dolog találkozónék, valahová távoli földre kellene menni, asszonyomnak ő

67 Sor feletti beszúrás.

68 Utána egykorú törlés: *fő házának*.

69 Sor feletti beszúrás, alatta egykorú törlés: *k[e]g[yelme]k*.

70 Sor feletti beszúrás.

71 Sor feletti beszúrás.

72 Sor feletti beszúrás, alatta egykorú törlés: *előtte*.

73 Utána egykorú törlés: ő k[e]g[yelm]c.

nag[yságána]k értésére adja ő k[e]g[yelm]e, hogy ő nag[yság]a *más*⁷⁴ meg hit szolgáját bocsáthassa ideig ő k[e]g[yelm]e helyébe.

[4.] A drabantoknak állapotáról, éjjeli kapubocsátásról, csatorna kutakra való gondviseléséről, a fegyverházban való szerszámoknak tisztaságáról, noha a porkolábnak szegény urunktól *instructiója*⁷⁵ vagyon, de minthogy k[e]g[yelme]d mindazoknak feje igazgassa, úgy k[e]g[yelme]d és hozzá is oktassa porkoláb uramat, hátramaradás, fogatkozás valamiben n[e] essék. Hogyha néha a drabantokban itt közel kertekben, mi néki hatot-hetet alá bocsát is k[e]g[yelme]d, a porkolábbal egy értelemből, nem látok abban fogatkozást, csak messze földre ne bocsássa k[e]g[yelme]d őket.

[5.] A drabantok, minthogy változnak, amikor új legényt kell beíratni, k[e]g[yelme]d maga meglássa, ha ismerni is lehetne, jobb volna, de ha azt nem lehet, megtudakozzék kegyelme]tek felőle, hogy valami álhatatlan csavargót és hogy a több legények között ezt vezessen, olyat be ne fogadjon k[e]g[yelme]tek.

[6.] Itt a várban hit nélkül semmi rendbéli embert k[e]g[yelme]d ne tartson, valaki itt bent lakik, hites legyen. Mind arra, kegyelme]tekkel egyetért, mind arra, ha valamit lát, hall, ért, asszonyomnak ő nag[yságána]k vagy gyermekinek *ellene hogy volna*⁷⁶ kárára, k[e]g[yelmete]k megjelenti.

[7.] Minthogy k[e]g[yelmetek]nek itt bent kell lenni a várban, és látja aprólék építgetés, hol volna szükségesebb, ami e jószágból való *mester*⁷⁷ emberek által véghez mehet. Egyszer is, másszor is építgetessen k[e]g[yelme]d, kiről vagyon instructiója udvarbíró uramnak is. De ha ő k[e]g[yelm]e nem érkeznek annyira, k[e]g[yelme]d ne hagyja elmúlni akármi keveset építtesen k[e]g[yelme]d, arra nem leszen gondunk, mert ennyi pusztaságban mindent egyszer nehéz építeni, ha csak két-két ember építget is, a nyáron láttatja leszen.

[8.] Ha valahonnan valami oly dolog találkoznék, kit k[e]g[yelmete]k itt el nem végezhetne, avagy hírének elejét kellene venni, mindeneket sietséggel asszonyomnak ő nag[yságána]k értésére adjon k[e]g[yelme]d, hogy értvén, ő nag[yság]a viselhesen gondot mindenekre.

[9.] A szegény megholt urunknak k[e]g[yelme]dhez való jó akarata, asszonyához ő nag[yság]ához és gyermekéhez való kötelessége ezek felett a nagy becsülete, tökéletessége, szorgalmatossága mostani állapotukon szegény urunk árváinak mutatódjanak. Úgy mely hogy mindenekelőtt legyen becsületes dicsit is a k[e]g[yel-

74 Sor feletti beszúráás.

75 Sor feletti beszúráás, alatta egykorú törlés: *tanúsága*.

76 Sor feletti beszúráás.

77 Sor feletti beszúráás, alatta egykorú törlés: *míves*.

mejd szolgálata és hogy e helyt fő házukat nyíltan bízták ő k[e]g[yelme]d jó gondviselésére, mely becsületes tisztnek az jó lsten vezérelje k[e]g[yelme]det mind jobbra. [160]6 16. martii Szádvár (Zadvar).

MOL P 72 Csáky cs. lt. 69. cs. Fasc. 480. 42. fol.

5.

Instrukció a tiszttartóknak

Hely megjelölése és keltezés nélkül

[1.] Bízván az úr a tiszttartónak hűségében és serénységében, adta neki az _____ udvarbírósnak gondviselését, abban a reménységben lévén felőle, az ő rá bízott tisztre elégséges ember leszen és abban híven és szorgalmatosan eljár.

[2.] Mindenekelőtt őneki a várnak jószágáról és jövedelméről új urbáriuma legyen, melybe bizonyosan meg legyenek íratatván a várnak saját örökségei és jövedelmei, úgymint szőlői, szántóföldjei, rétjei, erdői, halastói, molnai, vámjai és egyébféle exactióknak, bornak, búzának, kilencednek, dézsmának és pénznek jövedelmei.

[3.] A vár határának és egyébféle helyeknek oltalmazására, mind régtől fogva, mind pediglen újonnan hozzá adatott és rendeltetett jószágra, minden hozzávaló proventusira és accidentiáira fölöttébb igen nagy gondja legyen az udvarbírónak, vigyázzván, hogy senki sem a mostani közül, sem ezután való kapitányok semmine-mű jövedelemhez ne nyúljanak, se magukat bele ne avassák, földeket, réteket, szőlőket ne foglaljanak maguk hasznáért. De ő maga az udvarbíró mindenekre viseljen gondot, mint az ő instructiója mutatja, senkinek az úr parancsolatja nélkül és az úr commissiója nélkül semmit ne adván.

[4.] Ennek utána az udvarbíró vigyázzon szántásra és vetésre, szőlők műveltetésére és egyéb épületekre és ahol kívántatik, újton újítsa, amint annak előtte is a jó gondviselő udvarbírák cselekedték, szántást tétetvén nem csak a vár körül, hanem minden alkalmas helyeken. Mert abból a várnak táplálása és élésnek megtakarása szükséges arra pedig ekés ökröt és jámbor béreseket, amikor szükséges lészen, tartson. Azokhoz jobbágyokat amint szokás volt adhibeáljon, arra vigyázzván, hogy minden esztendőben bőven vetetessen, mind búzát, árpát, zabot, igen idején és azokhoz igen hívő, jámbor és igaz dolgosokat rendeljen, kik a szántásban és vetés-

ben fogyatkozást, csalárdságot, tékozlást ne cselekedjenek, kik ugyan hittel is kötelesek legyenek, ahol pedig kívántatik, engedelmesek legyenek, hogy a szegénység fölöttébb való munkával meg ne nyomattassék.

[5.] Miért is, hogy pediglen a várhoz sok szántóföld vagy, kiket a nemesség szántat, sem nonat sem decimát abból nem adván, azonképpen sok rétek is vannak, kiket nemesek bírnak. Azokat udvarbíró az úr számára foglalja, mint a várnak sajátját és az úr számára szántassa. Ha pedig a nemesség ebben ellent tartana, tartozik az udvarbíró az urát erről informálni. És ha ez ilyen szántóföldek bevettetésévé vannak, azokról a dézsmát minden okvetetlen megvenni és soha a jobbágyföldet nemes embernek ne hagyja bevetni, se a jobbágyok között földet, rétet házat ne hagyjon venni, a helynek kárára és a jobbágyok között való vesződésnek és perlekedésnek eltávoztatásáért.

[6.] Értjük azt is, hogy a hely alkalmas volt, és annak utána is leszen, különb-különbféle marhának szaporodására, mivelhogy rétekkel, erdőkkel, földekkel bővelkedik. Annak okáért azon legyen udvarbíró, hogy nemcsak szarvas barmot, hanem méneseket is és sertés marhát bizonyos helyekre rendeljen, annyit amennyit aranza,⁷⁸ hogy a köröskörül való alkalmatosság engedi és kiből haszon jöhessen minden időkbén.

[7.] A majorságot is, ahol lehet, üzze. Teheneket tartson, hogy vaj, sajt, boronza⁷⁹ bőven legyen, pénzt nélkül, tyúk, lúd, kacsa nélkül ne legyen, ha pedig afféle majorság ott nem volna, mikor a tisztébe bement, tehát a köröskörül való helyekből jó módjával se nem hatalmasul, mennyit lehet, szerezzen. Vagyon reménységünk, hogy a szegénység efféle segítségtől meg nem vonzza magát, ha pedig úgy szerét nem tehetné, tehát gondja legyen az udvarbírónak, hogy penzta szerezzen, mely dologhoz, ha ő maga elegendő nem volna, rendeljen arra való embert, ki ezeknek megszerzésére elégséges leszen.

[8.] Vannak bizonyos szőlők, nem csak ott való hegyen, hanem másutt is, azokat az udvarbíró, szegénységgel kapáltassa mikor annak ideje leszen, és a szüretet Isten elhozván, akkor az udvarbíró személye szerint ott forgolódjék, és az ő kötelessége szerint minden kárt eltávoztasson, és amit Isten ad, igazán helyes helyébe rakattassa.⁸⁰

[9.] És minthogy ott oly szokás volt régentén, mostan is vagyon, hogy a szegénység szőlőinek műveltetésére és kapálására, udvarbíró pénzt vett újbor fejébe őt ne negligálja semmiképpen. Másoktól ne hagyjon pénzt felvenni, hanem a hely-

78 *Aranza, aránya – ítél, vél, gondol.* EMSzT 1. köt. 403. p.

79 *Boronza – brindza, juhtúró.* EMSzT 1. köt. 1080. p.

80 A szöveg után áthúzva: *minthogy ott oly szokás volt régentén és most is vagyon.*

nek szükségére pénzt osszon ki, képes árát, kiváltképpen azoknak, akiknek legfőbb helyeken szőlőjük vagyon, és kinek szőlőjük terméséből a felszedett pénzt megveheti, de úgy azért, hogy a szegénységnek nehézségére ne legyen.

[10.] Amikor Isten előhozza szüretnek idejét, és a hegyeket megeresztek,⁸¹ azon legyen először az udvarbíró, hogy az úr szőlői szedessenek meg, és annak utána községe.

[11.] Minek utána a várhoz tartozó majorságot, mind bort, búzát betakarja, annak utána az nonáknak dézsmálására udvarbírónak szorgalmatos gondja legyen, mert e kettőből áll a várnak jövedelme és haszna, kiben az udvarbíró hittel köteleztetett tiszte szerint, ha ő maga nem mehetne, oly hív és igaz jámbor dézsmásokat instructióval bocsásson ki, a nonáknak dézsmálására. Kik erős hittel kötelesek legyenek adván, hogy híven és igazan minden fraus és dolus⁸² nélkül dézsmáljanak, semmit magoknak per fas et nefas⁸³ nem tulajdonítanak, sem pedig adományért, vagy az igaz nonát meg nem engedik vagy el nem adják, és mindenekről igaz számot adnak.

[12.] Kívántatik az is, hogy elvégezvén a bor nonákat és a decimát, tehát a jobbágyoktól, akinek mennyi bora leszen, kitől-kitől az ő értékük szerint bort foglaljon, megadván képes árát, de módjával, és úgy hogy a szegénységet fölöttébb ne sértse és ne hatalmaskodjék rajtuk.

[13.] Miért hogy a bor jövedelemből és bor begyűjtésből és betakarásból legfőbb haszon lehet, azért az udvarbíró arra szorgalmatos gondot viseljen, hogy szüretben annyi bort gyűjtsön be, amennyivel egész esztendő által, mind a helyében, mind a falukon a kocsmát megérje. Sőt még azon is igyekezzék, hogy annál is többet gyűjtsön, hogy aztán megválogatván hordóstól eladhassák készpénzen és mindenkor az újbornak az alávalóját⁸⁴ kezdje először kiárultatni, hogy a javát azután hovatovább mind jobb áron árultassa.

[14.] Ha a búza Isten áldásából oly bőven terem, hogy a helynek bőséges szükségétől megmarad, tehát a más helynek szükségére convertáltassék, avagy pénzen eladassék.

[15.] Miért is, az is udvarbíró tiszte és nagy gondviselése, hogy amely cséplett majorságot és dézsma búzát, vagy egyéb búza jövedelmet a várhoz rendelnek, idején beszolgáltassa és betakarja és annak úgy viselje gondját, hogy ahova kellek

---

81 Talán a szüret előtti szedési tilalom feloldásáról van itt szó.

82 *Fraus és dolus* – csalás és álnokság, rosszhiszeműség.

83 *Per fas et nefas* – joggal és jogtalanul.

84 *Alávalóját* – a gyenge minőségűt. EMSZT 1. köt. 210. p.

tölteni, száraz helye legyen jó hajazat⁸⁵ alatt, hogy eső miatt, vagy valami nedveség miatt meg ne rothadjon és el ne vesszen. Lisztet pedig helyiben bőven tartson, az is gyakorta forgattassa, hányattassa. Azonképpen a borokra is gondja legyen. Abroncsai ne szakadjanak, tisztán legyenek, hogy meg ne vesszenek.⁸⁶ Mert, ha az udvarbíró gondviseletlensége miatt valami kár következik, tehát ő fizetése leszen.

[16.] Mindenféle adót és jövedelmet, mind városokon, falukon idejekorán beszedjen, és az úr parancsolatja és commissiója szerint disponáljon belőle.

[17.] Kaszálásnak idején arra szorgalmatos gondja legyen, hogy mindenütt jó időben kaszáltassa, betakartassa, s berakattassa a szénát. Mindenütt azon legyen az udvarbíró, hogy mennél többet lehet, rakattasson és ami szükségétől megmarad, tékozlás nélkül jó áron eladja, kiről tartozik igaz számot adni.

[18.] A sertés marhát pünkösd havában (kit pázsit dézsmának hívnak)⁸⁷ megdézsmálja, ahol szokás volt, és az ilyen dézsmát a vár szükségére tartsa. Azonképpen a makkon való hizlalt sertés marhát is megdézsmálja, redemptionális pénzt exigálván, amint annak szokása.

[19.] Vannak jó molnok is, azokból gabonát, lisztet és mindennemű jövedelmet híven percipiáljon. Vannak hasznos vámok is, kikkől pénzt, sőt, vasat, etc. udvarbíró teremthet. Azokat az úr szükségére hasznosan convertálja.

[20.] Adó és jövedelem kívül vannak bírságok is. Azokat az úr számára medianti justitia exigálja, kivéven maga, avagy bíró részét, ha a szokás szerint ilyen mulcta udvarbíró, avagy bírót illet.

[21.] Az esetekben, kik mia[tt] a gonosztevők fejüket és örökségüket elvesztik, az udvarbíró ilyen vakmerőségért, engedetlenségért mindjárt méltatlan büntetésre ne induljon. Csak cégéres bűnököt, úgymint nyilvánvaló lopást, gyilkosságot, paráznságot, etc. halállal büntesse, abban is medianti solemnem et legitimo iudicio eljárván.

[22.] Ha valakit az úr ellen⁸⁸ in nota infidelitatis deprehendálna, tartozik arról az urat informálni, vagy aztán oly hitetlen érdeme szerint büntetessék meg.

[23.] Vannak olyak is, akiknek haláluk után semmi haeresek nem marad, azoknak az ő örökségüket és mindenféle ingó-bingó marhájukat az úr számára az udvarbíró foglalja, arról is minden késedelem nélkül az urat informálja.

[24.] A kereskedésre is gondja legyen az udvarbírónak, ősszel és télben barmot gyűjtjön, jó szénával teleltesse ki és kikeletre a jó fűvön meghizlalja és jó áron haszonnal eladja. Ökör, tehén, bárány, kecske bőrkötet olcsón szerezzen mindenütt a

---

85 *Hajazat – tető.* EMSzT 4. köt. 922. p.

86 *Meg ne vesszenek – meg ne romoljon (ti.: a bor).* EMSzT 8. köt. 1299. p.

87 A legeltetésért járó tized.

88 Utána egykorú törlés: *innota*.

várhoz tartozó jószágban tilalom alatt, meg egyéb kívül való helyekre is a mészárosoknak pénzt adván, hogy azután mikoron alkalmatosságát látja, jó áron és hasznon eladhassa.

[25.] Mivelhogy a tőzsérek arra barmot hajtanak, főképpen bányaiaiak és Erdély [Erdelj] felől, a mezőtől udvarbíró bért vegyen. Erdők is hasznosak vannak, nem csak makkal, hanem építésre való fával is. Ezért azokra is számot tartson, hogy mikor bőven terem a makk, bőven fogadjon sertés marhát, sőt még Moldvából is, ha lehet olcsón hozasson egy néhány száz sertés marhát, amint sokan effélével kereskednek, kiből nem kevés hasznot vesznek.

[26.] A fagyút azonképpen a mészárosoktól is beszedje és a vár szükségére tartsa, amennyi kívántatik, többit jó áron eladja.

[27.] Mód nélkül való munkával és szitkokkal a szegénységet sem ő maga udvarbíró, sem az utána való dolgozók, szabadosok és szolgák ne illessék, se verjék. Mert ők is Istentől adattattak, noha szolgálat alá vannak vettetvén. Ne átkozódjának és keserves szívvel, siralommal, ne fohászkodjanak Istenhez, kiknek siralmuk heted éig által hat Isten elejében, hanem aki vét, tehát törvénnyel módja szerint büntetessék meg.

[28.] És mivel hogy mindenütt ilyen szokás vagyion, hogy mikor a szegény ember pusztá helyre száll és újonnan házat épít, bizonyos ideig a helynek mivolta szerint, az udvarbíró szabadságot adjon. Mi is hagyjuk, hogy udvarbíró aszerint cselekedjék és két, avagy három esztendeig szabadságot adjon, mind szolgálatból, mind egyéb féle fizetésből nekik, sőt azon legyen az udvarbíró, hogy megkiáltassa mindenütt, hogy a pusztákat megszállják és ahol lehet, s mikor lehet a szomszédok segítségével legyenek, hogy minden puszták megépüljenek.

[29.] Az udvarbíró ebben is szorgalmatos legyen és erősen gondot viseljen rá, hogy idején árpát gyűjtson be mind majorságból, mind dézsmából és pénzen is képes áron annyit vegyen, kivel esztendő által megérje serfözést, mind a helyben, mind az egész tartományban, kiből nem kevés haszna jöhet az úrnak, esztendő által a szolgálónépnek megfizetésére. Megvetvén és jó végére menvén az egész esztendeig mennyi száz köből árpa és komló kellek. Ahhoz képest meg aranza mennyit kell pénzen venni. A komlógyűjtésben, ilyen módja lehet, hogy erdőkön, berkeken sok komló szokott teremni esztendőnként, főképpen mikor ember rászűkül, minden tartományokban, városokban, falukban szedhetni, pénzen is jó idején olcsón szerezni szükség.

[30.] Azután kívántatik a szokás, hogy bárány, búza és bor dézsmára az úr bocsásson bizonyos meg hit, jámbor, igaz és zálogos embereket, kikre az udvarbírónak is animadvertentiája legyen, hogy ennek utána annyi sok szabados, varga, kovács, szijgyártó, borbély, [...] és a földesurak is annyi szabadost propria autho-

ritate ne legyenek, amint ez ideig, hogy zsellérnek nem hagytak dézsmát adni. Maga néhol találatott oly zsellér, hogy sokkal több búzája volt, hogy sem mint jobbágnak. Amint erről a dézsmásoknak az úrtól kiadatott instructióban bőségesen tanúságuk leszen.

[31.] Ez is tilalmas interdum, hogy az udvarbíró magának az úr jószágában, semminemű barmot, juhot, sertés marhát ne tartson, maga házához ne szolgáltassa, se cogállja, a szegénységet, se szántásra, se kaszálásra, se kapálásra, se aratásra, se házépítésre, se semminemű munkára. Az úr jószágában bort magának ne foglaljon, se új fejébe maga számára pénzt ki ne osszon, az úr jobbágy közé. Bort az úr jószágában, se falukon, se a városban, várban, se nyilván, se titkon szabad ne legyen másnak árulni, hite és tisztessége és tiszte elveszése alatt, hanem mindenben az úr hasznát keresse és kövesse és bort is mindenütt elegendőt árultasson.

[32.] Senki szabados ne legyen, valakinek⁸⁹ az úrtól szabadságra való levele nem leszen.

[33.] Mint hogy pedig mindenek ebbe az instructióban irathatnak, kiket hív, serény, igaz udvarbírótól kívántatnak, ha valamely oly dolog leszen és jövődöben kívánatik, azt a jószágnak urbáriumja megmutatja. Ő magát udvarbíró eszében veszi reversálisa szerint, mindenben az úr hasznát keresvén és kárát eltávoztatván.

[34.] Végezetre, udvarbíró az ő adminisztrációjának regestumát csinálja, kibe szép rendel elsőbe az introitust, azután exitust conscribálljon, nem csak a kéz pénzből, de élésből is ez instructio szerint és elégséges commissiók szerint, jó módjával disponáljon, hogy esztendőre eltelvén mikor számadásra feljő, a regestumát az úrnak adhassa, instructiójával, commissióival és [...] tantiáival együtt. Ezt kiváltképpen tudván, hogy minden [...] a fizetésnek vesztese alatt tartozik urának behozni, vagy beküldeni, hogy ott, míg esztendő eljön, legyen módja a számvevő mesternek a regestumnak discutiálásában és vizsgálásában. Ha pedig az úr, végére mehet, hogy az udvarbíró nem gondolván az ő reversálisának hitével és erős esküvésével, hamisan és nem jámborul, ő rá bízott tisztében forgolódott, szabad leszen udvarbíró, mind marhájában, mind tisztében megbüntetni, semmit nem gondolván az ő nemességével és szabadságával.

MOL P 72 Csáky cs. lt. 69. cs. Fasc. 480. fol. 43–46.